

بسم الله الرحمن الرحيم

بررسی عللها و آسیب‌های خانواده تک فرزندی^۱

صدیقه مرادی، مینا گزاری، فاطمه صدیق

استاد راهنما: استاد محمدی

حوزه علمیه ریحانه‌النبی شهر اهرم، استان بوشهر - ۱۴۰۲

۱- چکیده

خانواده یکی از اصلی‌ترین و مؤثرترین نهادهای اجتماعی است و اولین هسته‌ی زندگی اجتماعی بشر از خانواده آغاز می‌گردد. دین مبین اسلام، برترین دین آسمانی، در معارف الهی خود به اهمیت خانواده و فرزندآوری نهایت ویژه کرده است. روش انجام این پژوهش، کتابخانه‌ای است و هدف از نگارش این مقاله ارائه آسیب‌های تک فرزندی برای جوامع بشری است. بررسی آیات و روایات نشان می‌دهد که به طور عموم نگرش دین مبین اسلام نسبت به فرزندآوری مثبت است و عواملی همچون مشکلات اجتماعی و اشتغال زنان باعث شده که خانواده به تک فرزندی روی آورند؛ ولی زندگی با فرزند کم آسیب‌هایی را در پی خواهد داشت که فرزندسالاری، بلوغ زودرس، کم رنگ شدن روابط اجتماعی و جامعه پذیری ناقص، کاهش انسجام خانواده، تضعیف شبکه‌ی ارتباطی خویشاوندی، وابستگی افراطی فرزندان به والدین، افزایش طلاق در خانواده‌ها و... از جمله این آسیب‌ها است؛ که ارائه راهکارهای مناسب می‌توان موانع فرزندآوری را از پیش روی برداشت و خانواده‌ها را به فرزند ترغیب کرد. در چند دهه گذشته به دلیل برنامه و باورهای غلط و ضددینی، و اعمال آن از سوی استعمارگران غربی بوده و این در حالی است که نسل کشی و مسلمان کشی از برنامه‌های اصلی آنها بوده است. آنها با ایجاد مکتب‌های غلط (فمینیسم، اومانیزم، سکولاریسم و...) کشورهای جهان سوم را بر این باور تشویق و ترویج کردند و شعار فرزند کمتر، زندگی بهتر را سر دادند و با تبلیغات گسترده و ترویج فرهنگ ضددینی و کم رنگ کردن شغل مادری و اختلاط زن و مرد در محیط‌های کاری و ازدواج دیر هنگام و یا نامناسب و مهم جلوه دادن کارکردن زن در بیرون از خانواده و... در حالی که قوام جامعه به افراد جوان و و پرتوان جامعه می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: فرزندآوری، تک فرزندی، مشکلات تک فرزندی، فرزندآوری در قرآن

۱- صدیقه مرادی، مینا گزاری و فاطمه صدیق (طلبه سطح دو حوزه علمیه ریحانه‌النبی شهر اهرم)

یکی از پدیده‌هایی که در سال‌های اخیر رو به فزونی نهاده است، تک فرزندی می‌باشد که هم خانواده‌های شهری و هم خانواده‌های روستایی به این امر روی آورده‌اند. تغییرات در شیوه زندگی، ماشینی شدن جوامع و مشکلات اقتصادی سبب افزایش تعداد خانواده‌های تک فرزند و کاهش نرخ رشد جمعیت و به دنبال آن دغدغه و نگرانی والدین از نحوه رشد کودک از تبعات ناشی از تحولات جمعیتی در جامعه است.

در عصر ماشینی امروز، اشتغال والدین، افزایش هزینه‌ها و تبلیغاتی که به منظور ترویج سیاست تک فرزندی انجام می‌گیرد، از مهمترین عوامل کاهش زاد و ولد و تمایل زوجین برای داشتن یک فرزند بوده است. تولید نسل و ازدیاد آن یکی از مؤلفه‌های دینی مهم تنظیم خانواده است. تولید نسل و کثرت جمعیت یکی از نعمت‌های الهی محسوب می‌شود و موجب ازدیاد مسلمانان و بهره‌مندی از جمعیت در همه زمینه‌ها می‌باشد. ولی در چند دهه گذشته به دلیل برنامه و باورهای غلط و ضددینی، و اعمال آن از سوی استعمارگران غربی بوده و این در حالی است که نسل کشی و مسلمان کشی از برنامه‌های اصلی آنها بوده است. آنها با ایجاد مکتب‌های غلط (فمینیسم، اومانیزم، سکولاریسم و...) کشورهای جهان سوم را بر این باور تشویق و ترویج کردند و شعار فرزند کمتر، زندگی بهتر را سر دادند و با تبلیغات گسترده و ترویج فرهنگ ضددینی و کم رنگ کردن شغل مادری و اختلاط زن و مرد در محیط‌های کاری و ازدواج دیر هنگام و یا نامناسب و مهم جلوه دادن کارکردن زن در بیرون از خانواده و... در حالی که قوام جامعه به افراد جوان و و پرتوان جامعه می‌باشد. از این رو این پژوهش با رویکرد تبیینی و توصیفی و روش کتابخانه‌ای بر آن است تا آسیب‌های خانواده‌های تک فرزند را از دیدگاه آیات و روایات بررسی نماید.

بنابراین با توجه به مطالعات صورت گرفته در این زمینه مقالات بسیاری منتشر شده است که به برخی از آنها اشاره می‌شود. صاحب جان ترکیان ولاشانی و همکاران، در مقاله‌ی «فرزندآوری، عوامل سوق دهنده و بازدارنده»^۲ به بررسی عوامل سوق دهنده و بازدارنده فرزندآوری پرداختند. آنها از ۴۰۰ نفر از شهروندان متاهل شهرستان خمینی شهر کمک گرفتند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد توجه به عوامل سوق دهنده از یک سو و رفع موانع بازدارنده از سوی دیگر به همراه ایجاد منیت شغلی و آینده تحصیلی همزمان با رفع مشکلات اقتصادی و معیشتی می‌تواند تا حدودی در رفع مشکل کاهش رشد جمعیت مؤثر باشد. و همچنین محمود طاووسی و همکاران (۱۳۹۵)، در مقاله‌ی «فرزندآوری از دیدگاه شهروندان تهرانی: دلایل تمایل و عدم تمایل»^۳ به بررسی فرزندآوری از دیدگاه شهروندان تهرانی پرداخته‌اند. با توجه به نتایج به دست آمده

۲- صاحب جان ترکیان ولاشانی و همکاران، ۱۳۹۸، نشریه پایش

۳- محمود طاووسی و همکاران، ۱۳۹۵، نشریه پایش

مهمترین دلیل تمایل به فرزندآوری علاقه فطری افراد به کسب جایگاه و نقش والدی و مهمترین دلیل عدم تمایل مشکلات اقتصادی گزارش شد. به نظر می‌رسد ترویج تجربه مثبت پدر و مادر شدن زوج‌های جوان از یک سو و کمک به پایداری و رونق خانواده‌ها از سوی دیگر و همزمان رفع مشکلات اقتصادی و معیشتی بتواند تا حدودی مشکل توقف رشد جمعیت را رفع نماید.

سوالاتی که در جهت نوشتن این مقاله در ذهن پژوهشگران شکل گرفت، به شرح زیر است:

۱. خانواده‌های تک فرزند و یا کم فرزند با چه مشکلات و چالش‌هایی رو به رو هستند؟
۲. چرا در دهه اخیر میزان خانواده‌های تک فرزند در ایران افزایش یافته است؟
۳. تک فرزندان با چه مشکلات و آسیب‌هایی رو به رو هستند؟
۴. تبعات تک فرزندی در بعد خانواده و جامعه چگونه اثر منفی می‌گذارد؟

هدف از نگارش مقاله، افزایش قابل توجه خانواده‌های تک فرزند و کم فرزند در سال‌های اخیر، و بررسی مشکلات و آسیب‌هایی که برای والدین، فرزند و جامعه به وجود می‌آورد است. و نیز پاسداشت سخنان رهبر انقلاب و امر به جهاد تبیین و فرزندآوری. روش به کارگرفته شده در نگارش این مقاله، شیوهی کتابخانه‌ای است که در این جهت، از کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها، مقالات مرتبط و آمارهای منتشر شده استفاده شده است.

۳-۱ مفهوم شناسی تک فرزندی

تک فرزندی در لغت به معنای شخصی است که برادر یا خواهری ندارد. در اصطلاح، به پدیده‌ای که مرد و زن به عنوان والدین، میزان باروری خود را به حداقل تولید نسل و داشتن یک فرزند پایین می‌آورند و به داشتن تنها یک فرزند اکتفا می‌کنند، تک فرزندی اطلاق می‌شود.^۴

۳-۲ فرزندآوری در قرآن

با توجه و عنایت به آیات قرآن کریم و روایات اهل بیت علیه السلام در می‌یابیم که از نظر اسلام، اصل و مبنا بر داشتن فرزند و فرزندآوری است. در قرآن کریم آیاتی وجود دارد که این مهم را تأیید می‌کنند؛ مانند آیاتی که بیانگر دعا‌های انبیای الهی در مورد درخواست از خداوند متعال مبنی بر خواستن فرزند است. در زیر به برخی از آیات اشاره می‌شود:

۴- نجار باغ سیاه، ۱۳۹۵، ص ۱۲

در قرآن کریم اصل وجود فرزند به عنوان نعمت الهی، متاع دنیا، زینت زندگی، وسیله امتحان، یاری رساننده به پدر و مادر، مطرح گردیده است و داشتن فرزند صالح به عنوان آرزوی پیامبران الهی، نور چشم بندگان خاص خدا، و سبب بشارت خداوند بیان شده است.

۴-۱ چالش‌های ناشی از تک فرزندی

کسانی که به "زندگی بهتر" می‌اندیشند، باید بدانند که پیشرفت و توسعه همه جانبه در سایه نسل جوان و پرنشاط حاصل می‌گردد. به این منظور کاستن از تعداد فرزندان در خانواده، آفت‌ها و آسیب‌هایی کلان بر جای خواهد گذاشت که اصلاح و جبران آن همیشه و همه جا ممکن نخواهد بود که مهم‌ترین این آسیب‌ها عبارت‌اند از:

الف_ چالش‌های جمعیتی

بحران میزان باروری و تمدید مثل کاهش حجم کاهش جمعیت ملی، بحران کاهش نیروی کار، بحران سالمندی جمعیت، افزایش مهاجرت‌های بین‌المللی و تغییرات هویتی و فرهنگی از مهم‌ترین مصادیق چالش‌های جمعیت به شمار می‌آیند.

ب_ چالش‌های فرهنگی_اجتماعی

مهم‌ترین این چالش‌ها عبارت‌اند از: بحران ساختاری خانواده، شکاف‌های نسلی بر اثر به هم خوردن توازن جمعیت و کاهش چترهای حمایتی خانواده از سالمندان و افول تدریجی سرمایه اجتماعی.

ج_ چالش‌های اقتصادی

از نگاه جمعیت‌شناسی، جمعیت در حال رشد و جوان، به کالا و خدمات بیشتری دارد.

ه_ چالش‌های سیاسی امنیتی

کاهش جمعیت جوان، به معنای کم شدن تعداد نیروهای توانمند برای دفاع از اقتدار، امنیت و تمامیت ارضی کشور است. علاوه بر آن، باید کاهش تعداد جمعیت شیعه و فزونی، جمعیت مذاهب، غیرشیعی را نیز مفصل یاد شده اضافه کنیم که به سهم خود با تهدیدها دامن خواهد زد.

۲-۴ روانشناسی و مضرات تک فرزندی

تک فرزند ماندن کودکان، باعث معطوف شدن توجه کامل والدین به آنها شده، و به مرور این فرزندان کانون توجه خانواده می‌شوند. معمولاً در خانواده‌های تک فرزند، پدر و مادر از نظر عاطفی به شدت به او وابسته می‌شوند به طوری که احساس می‌کنند باید همه خواسته‌های کودک را برآورده کنند. برآورده کردن این خواسته‌ها، در برخی موارد به اندازه‌ای می‌رسد که والدین ناخواسته برای راضی کردنش به او باج می‌دهند. همین آموزه باج‌گیری، در زندگی آینده کودک نیز بسیار تأثیرگذار است. این توجه به مهم‌ترین عارضه تک فرزندی یعنی «فرزند سالاری» منجر می‌شود.^۵

تک فرزندی در زمینه سلامت روانی کودک نیز تأثیرگذار است. این فرزندان نیز به پدر و مادرشان وابستگی شدیدی پیدا می‌کنند^۶ و هیچ بعید نیست که بر اثر وابستگی بیش از اندازه به آنها، توانایی برقراری ارتباط با همسالانشان را از دست بدهند. در عین حال نبود کودکی دیگر با اختلاف سنی کم نسبت به آنها در خانواده، سبب می‌شود زود بالغ شوند و به سرعت وارد دنیای بزرگسالان شده، و همین ورود زود هنگام به دنیای بزرگان، آنان را از دوران کودکی و کودکی کردن جدا می‌کند^۷ در تک فرزندها به خاطر خالی بودن جای کودکی دیگر در خانواده، حسی ایجاد می‌شود که در اثر آن، درک کاملی از سهیم شدن و مشارکت اجتماعی نخواهند داشت و همین طور از بسیاری از فرصت‌های تربیتی که باید حضور کودکی دیگر در آنان شکل بگیرد، محروم می‌شوند. بنابراین برخی از احساسات را تجربه نمی‌کنند و فرصتی برای کنترل و مدیریت آنها نخواهند داشت.^۸ احساساتی از قبیل حس استقلال در مواجهه با خواهر و برادر، حس تلاش برای جلب رضایت والدین، حس کسب مزایای بیشتر در رقابت با خواهر و برادر خویش، درد دل کردن با آنان، دفاع از منافع شخصی شان در رابطه با دیگران، به عنوان مثال، تک فرزندها معمولاً این که چطور باید با کودکی دیگر ارتباط برقرار کنند را دیر یاد می‌گیرند، این که اگر مشاجره و اختلافی بینشان پیش آمد را باید چگونه مدیریت کنند، چگونه اسباب بازی هایشان را بین همدیگر تقسیم کنند یا با چه روشی با یکدیگر به تفاهم برسند و حتی در مواردی از خواسته خود به خاطر او بگذرند. حمایت بیش از حد این والدین، فرزند را با روحیه حساس و ضعیف تربیت می‌کند. «هرچه حمایت آنها از تنها فرزندشان بیشتر شود، قدرت و تحمل وی در رویارویی با مشکلات کاهش می‌یابد و از این رو بسیار شکننده و آسیب‌پذیر می‌شود. در چنین روابط بین خواهر و برادر شکل می‌گیرد،

۵- ابهری، تک فرزندی و فرزند سالاری، ۱۳۹۳

۶- مک کین، تاملی درباره خانواده تک فرزندی، ج ۲۹

۷- الهام شیرازی، تک فرزندی، چاپ ششم

۸- امیری، تک فرزندی خوب است یا بد؟، ج ۲۳

در مقابل، زمانی که والدین فرزندان بیشتری داشته باشند باید برنامه‌ریزی بیشتر و در ادامه وقت زیادتری را به موضوع خانواده اختصاص دهد؛ که این موضوع باعث می‌شود رابطه والدین، شراکت و تلاش آنان برای رفع نیازهای فرزندان بیشتر شود. این موضوع، حس باهم بودن و یک خانواده بودن را بیشتر می‌کند و در نهایت به انسجام و تحکیم خانواده منجر می‌شود.^{۴۴}

۵-۴-۲ طلاق و جدایی والدین

یکی از پیامدهای تک فرزندی این است که خانواده‌ها راحت‌تر به طلاق فکر کرده و دغدغه چندانی نسبت به آن نداشته باشند. از آنجا که طلاق، موجب توقف فرزندآوری می‌شود، از اهمیت دوچندانی برخوردار است.^{۴۵} زوج‌هایی که یک فرزند دارند و یا فرزندی ندارند، طبیعتاً در زمانی که اختلاف و تعارضاتی میان آنها به وجود می‌آید، راحت‌تر به طلاق فکر می‌کنند؛ ولی خانواده‌هایی که صاحب چند فرزند هستند، فکر کردن به طلاق و تصمیم طلاق برایشان سخت‌تر است و گاهی به خاطر فرزندانشان چندین سال اختلاف را تحمل می‌کنند و به طلاق فکر نمی‌کنند. چون وجود فرزندان به ویژه خردسالان موجب گرمی و صمیمیت بین اعضاء خانواده می‌گردد.^{۴۶} هرچه تعداد فرزندان بیشتر باشد والدین سخت‌تر به طلاق فکر می‌کنند.^{۴۷} و خانواده‌ها و بیشتر مادران به دلیل وجود فرزند، طلاق را در اولویت انتخاب‌های خود قرار نمی‌دهند.^{۴۸} و آمارهای طلاق نیز این مطلب را تأیید می‌کنند که عمده طلاق‌ها در خانواده‌هایی صورت می‌گیرد که یا فرزند ندارند و یا اینکه فقط صاحب یک فرزند هستند.^{۴۹}

۵-۴-۳ پیامدهای اجتماعی کم فرزندی

خانواده ایرانی چه در شکل گذشته که دارای کارکردهای زیادی چون کنش‌های جنسی، اقتصادی، فرهنگی، تربیتی و اجتماعی بوده و چه در شکل فعلی که به علت دگرگونی‌های اقتصادی اجتماعی و فرهنگی کارکردهای محدودتری دارد؛ همچنان مرکز حمایت عاطفی برای اعضای خود است.^{۵۰} همچنان عمده‌ترین تکیه‌گاه افراد در جامعه، خانواده و خویشاوندانند که می‌توان در لحظات حساس زندگی از سوی آنان حمایت‌های عاطفی،

۴۴- صالحان، ۱۳۹۸

۴۵- جوکار و صفورایی، ۱۳۹۳

۴۶- بارانی، ۱۳۹۴

۴۷- نجار باغ سیاه، ۱۳۹۵، به نقل از: چابکی، ۱۳۹۳، ص ۱۷۳

۴۸- بارانی، ۱۳۹۴

۴۹- علوی‌نژاد، ۱۳۸۶

۵۰- ناییبی و لطفی خاچکی، ۱۳۹۴

اجتماعی و مادی دریافت کرد^{۵۱} و معمولاً پیشرفت مادی، معنوی و اخلاقی یک جامعه، از خانواده و خویشاوندان شکل می‌گیرد.^{۵۲}

یکی از عواملی که بر سلامت، حفظ و تقویت خانواده بسیار مؤثر است، ارتباط با خویشاوندان است.^{۵۳} ارتباط و تعامل بیشتر با خویشان، سبب تعادل و پایداری خانواده و تقویت سلامت آنان می‌گردد.^{۵۴} حتی پیوندهای خویشاوندی، به واسطه ایجاد سرمایه اجتماعی بالا برای اعضا و حس تعلق آنها به شبکه خویشاوندی، می‌تواند باعث جلوگیری از گرایش آنها به انواع کج‌روی‌ها و بزهکاری‌ها نیز بشود.^{۵۵} امروزه روابط خویشاوندی و ارزشمندی حفظ این روابط، به دنبال تغییرات گوناگون که به تبع مدرن شدن جوامع پدید آمده، دچار چالش‌های جدی گشته است؛ به طوری که در این فضای جدید که مروج آزادی، پیشرفت، خوداتکایی و فردگرایی است، افراد به دنبال به دست آوردن فرصت‌های بهتر برای زندگی شخصی‌شان، اعتنای کمتر به حفظ این گونه روابط نشان می‌دهند.^{۵۶}

اگر والدینی که امروزه حق انتخاب برای تعداد فرزندان دارند، به تک فرزندی اکتفا کنند؛ مسلماً این فرزند نمی‌تواند خواهر و برادر داشته باشند و در نتیجه فرزندان او نسبت‌هایی همچون عمه و خاله برایشان قابل درک نخواهد بود و در صورت نبود چنین بستگانی، کم رنگ شدن ارتباطات اجتماعی و در نهایت تنهایی افراد را شاهد خواهیم بود. در ضمن باید توجه داشته باشیم تمام آثاری که در منابع اسلامی، از جمله تقرب به خداوند متعال، زیاد شدن روزی و طول عمر، دفع بلا و آسان شدن حساب قیامت، ایجاد دوستی و مودت برای صله رحم ذکر شده است، در جایی معنا پیدا می‌کند که عمه، عمو، خاله و دایی وجود داشته باشند. اما در خانواده‌های تک فرزند علاوه بر اینکه هیچ یک از مصادیق خاله و عمو را درک نخواهند کرد، این آثار باارزش را نیز از دست خواهند داد. فرزندان حتی از خواهر و برادری که می‌توانست تأثیر عمیقی بر رشد و نمو فرزندان داشته باشند^{۵۷} محروم خواهند بود؛ و در نتیجه خانواده که در گذشته، به ویژه در اوایل تشکیل خانواده و در هنگام بروز مشکلات، امداد رسانی می‌کرد، به دلیل تغییر شکل و کاهش همبستگی، قادر به ورود ثمربخش در زندگی آنان نیست.^{۵۸}

۵۱- اطیابی، ۱۳۸۶

۵۲- مطهری و یوسفیان، ۱۳۹۶

۵۳- نجفی اصل، ۱۳۹۳

۵۴- پناهی و زارعان، ۱۳۹۱

۵۵- ناییبی و لطفی خاچکی، ۱۳۹۴

۵۶- نجفی اصل، ۱۳۹۳

۵۷- بهمنش همکاران، ۱۳۹۸

۵۸- ناییبی و لطفی خاچکی، ۱۳۹۴

بررسی‌ها نشان می‌دهد که در حال حاضر جمعیت ایران، به سرعت در حال انتقال سنی است و به طور روزافزون به تعداد و درصد جمعیت میان‌سال و سالخورده افزوده و از جمعیت نوجوان و جوان کاسته می‌شود.^{۵۹} یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر سالخورده شدن جمعیت، کاهش مستمر باروری و به تبع آن کاهش رشد جمعیت است که باعث تغییرات اساسی در ساختار سنی جمعیت در ایران شده است. سالمندی جمعیت کشور و تغییرات نگران‌کننده ساختار هرم سنی یکی از پیامدهای سقوط نرخ باروری بوده است، که بر اساس آمارهای آینده‌نگاری جمعیت همچنان تداوم خواهد داشت و در صورت ادامه داشتن روند خانواده‌های تک‌فرزند و بی‌فرزند، در آینده نه‌چندان دور ایران با پدیده سالمندی قطعی جمعیت روبه‌رو خواهد شد.^{۶۰} ایران امروز، اگرچه به عنوان جامعه‌ای نسبتاً جوان شناخته می‌شود؛ اما بررسی‌ها و گزارش‌ها نشان می‌دهد که هم‌اکنون بیش از ۷۰ درصد جمعیت ایران را افراد بالای ۶۰ سال تشکیل می‌دهند که گفته می‌شود این آمار در چهار دهه آینده تقریباً دو برابر خواهد شد؛ به طوری که در سال ۱۴۲۹ به ازای هر چهار ایرانی، یک نفر سالمند وجود خواهد داشت.^{۶۱}

نکته‌ای که باید به آن دقت شود این است که پیری جمعیت در کشورهای توسعه یافته طی صدسال رخ داده است؛ ولی در کشورهای در حال توسعه در بازه زمانی ۲۵ ساله خود را نشان داده است. این وضعیت در کشور ما نیز با سرعت بالایی اتفاق افتاده است و زمینه این تهدید هم، تأخیر در ازدواج و عمدتاً قناعت به یک یا دو فرزند است که در سال ۱۳۹۰ تا به امروز زیرسطح جانشینی بوده است.^{۶۲} گزارش‌های اخیر سازمان ملل نیز هشداردهنده و نگران‌کننده است. مطابق سناریوی رشد پایین جمعیتی که سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۰ منتشر کرده است، اگر ایران به همین صورت به ادامه جایگزینی جمعیت بپردازد و برنامه‌ای برای تعادل نداشته باشد، در ۸۰ سال آینده، جمعیت ۳۱ میلیونی را تجربه خواهد کرد که ۴۷ درصد آن را سالمندان بالای ۶۰ سال دربرمی‌گیرند.^{۶۳} با کاهش تعداد فرزندان و افزایش خانواده‌های تک‌فرزند، با پدران و مادران سالمندی رو به رو می‌شویم که تنها یک یا دو فرزند بار نگهداری از آنان را به دوش می‌کشد.^{۶۴}

۵۹- میرزایی و همکاران، ۱۳۹۶

۶۰- قاسمی، ۱۳۹۷

۶۱- احدی و عیوضی، ۱۳۹۹

۶۲- محمدی لائینی و همکاران، ۱۳۹۳

۶۳- غمامی و عزیزی، ۱۳۹۳

۶۴- علاسوند، ۱۳۹۲

۶- نتیجه گیری

از جمله‌ی مهمترین عوامل بازدارنده‌ی خانواده‌ها از فرزندآوری می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

سخت بودن تربیت فرزند، مشکلات اقتصادی، مشکلات فرهنگی و نوع نگاه، عوارض پزشکی وضع حمل و سختیهای آن. بررسی آیات و روایات اسلامی نشان می‌دهد که به طور عموم نظر اسلام نسبت به مسئله‌ی فرزندآوری مثبت و مساعد است. همچنین از مجموع آیات و روایات می‌توان دریافت که از نظر اسلام داشتن فرزند بیشتر، زندگی بهتری را برای خانواده و جامعه رقم خواهد زد. از این‌رو در میان آموزه‌های اسلامی نه تنها به تک فرزندی توصیه نشده بلکه با آن مخالفت و با رعایت شرایطی دعوت به ازدیاد نسل شده است به‌گونه‌ای که در قرآن کریم تکثیر نسل به عنوان یکی از مهم‌ترین اهداف ازدواج معرفی شده است. روایات زیادی نیز از معصومین علیهم السلام وجود دارد که بر تشویق مسلمانان به ازدیاد نسل و آوردن فرزند دلالت می‌کند. همچنین زندگی با فرزند کم آسیب‌هایی را در پی خواهد داشت که کاهش روزی و برکت و سخت‌تر شدن تربیت دیگر فرزندان و نبود سپر حمایتی در برابر طلاق، وابستگی شدید والدین به فرزند، حساسیت بیش از اندازه نسبت به آنان، نگرانی و استرس برای والدین و نیز برای فرزند، نبود یک خواهر یا برادر در کنار خود و در نتیجه گرایش به بازی‌های رایانه‌ای و دوستان و دوری از خانه و در نتیجه تلاش ناکافی در زندگی و فرزندسالاری و... از جمله‌ی این آسیب‌ها هستند.

۸- منابع و مآخذ

قرآن کریم

- ابهری، تک فرزندی و فرزندسالاری، ۱۳۹۱
- اسلامزاده، علی، روانشناسی کودک، ص ۴۵
- امیری، تک فرزندی خوب است یا بد؟ ص ۲۳
- بیانات رهبری، سخنرانی در حرم مطهر رضوی، ۱۳۹۴/۱/۱
- بیانات رهبری، سخنرانی در دیدار مسئولان نظام، ۱۳۹۳/۴/۳۰
- ترکیان ولاشانی، صاحب جان و همکاران، فرزندآوری: عوامل سوق دهنده و بازدارنده، شماره سوم، ۱۳۹۸، نشریه پایش
- جباری، مصطفی، بهروز صابریان، تک فرزندی، مقاله مصداق سوء استفاده از حق، پائیز و زمستان ۹۳، ص ۶۶-۶۷
- سالاری مقدم، ص ۲۷، ۱۳۹۰، به نقل از مطهری، ۱۳۶۹، ص ۲۰۳
- سوختانلو، زهرا، اعظم رحمت آبادی، تهدید نسل شیعه، جلد ۱۸۹، نشریه معرفت
- سبحانی‌نیا، ۱۳۹۱
- طاووسی، محمود و همکاران، فرزندآوری از دیدگاه شهروندان تهرانی: دلایل تمایل و عدم تمایل، شماره ششم، ۱۳۹۵، نشریه پایش
- طهرانی، حسین، ۱۳۴۵، ص ۹۷-۹۸
- علیزاده، فاطمه، محمدمهدی کریمی‌نیا، مجتبی انصاری مقدم، آسیب‌شناسی تک فرزندی در جامعه (با نگاهی به دستورات اسلامی، پرتال جامعه علوم انسانی، ص ۷۸
- مک کبین، تاملی درباره خانواده تک فرزند، ص ۲۹
- ملکوتی‌نیا، آسیب‌های اخلاقی کاهش جمعیت فرزندان، ۱۴۳۰ق، ص ۷۱